

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตเป็นที่ยอมรับกันว่า การพัฒนาจะทำให้เกิดชีวิตของคนในสังคมดีขึ้น ดังนั้นทุกๆ ประเทศจึงเร่งการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางการเกษตร อุตสาหกรรม โดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและการนำเอาใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุคิบ ทั้งหมดนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ปัจจุบันความเชื่อที่ว่า การพัฒนาจะทำให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้น ได้ถูกท้าทายจากกระแสการเปลี่ยนของสังคม ที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลง เช่น การเกิดภาวะการเจ็บป่วยจากน้ำพิษ หรือป्रากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สืบเนื่องมาจากผลผลิตทางด้านอุตสาหกรรม เช่น น้ำเสีย ภูมิภาคเสีย ป่าถูกทำลาย ฯลฯ เป็นต้น ยิ่งในปัจจุบัน ประชากรโลกได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งการเพิ่มขึ้นของประชากรนี้ไม่ได้เพิ่มขึ้นเฉพาะปริมาณเท่านั้น ยังเพิ่มขึ้นของความต้องการบริโภคทั้งสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็นมากขึ้น (มนัส สุวรรณ, 2539) ดังนั้นปัญหาที่ตามมาก็ คือ ความเสื่อมของอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนผ่านด้านธรรมชาติ และเกิดภาวะเป็นพิษ อันส่งผลเสียต่อสุขภาพของมนุษย์ด้วย

ในช่วงปี พ.ศ. 2531 – 2535 ประเทศไทยได้มีมาตรการให้สถาบันการลงทุนจากต่างประเทศตามกระแสการพัฒนาที่ต้องการเปลี่ยนประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) เป็นลักษณะของการแบ่งชิงทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชุมชน เจ้าของทรัพยากรขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนชนบทกับคนจากภายนอก ประกอบกับการวางแผนนโยบายของภาครัฐที่เน้นทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) จนถึง ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) ทำให้ผลที่ได้รับก็คือ ประเทศไทยประสบความลำเรื่องในเรื่องของการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นไปตามเป้าหมาย แต่ผลที่ตามมาก็คือทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันกับชุมชนเจ้าของทรัพยากรในหลายๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง สร้างผลให้เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกัน ชุมชนเจ้าของทรัพยากรถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งแผนพัฒนาของภาครัฐนั้นมีแนวคิดอยู่ที่การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่ชนบท โดยได้คาดหวังไว้ว่า การเกิดอุตสาหกรรมจะเกิดผลการพัฒนาด้านไปสู่ชนบท จากการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า เป็นต้น แต่ในความเป็นจริง การที่ภาครัฐได้สนับสนุนภาคอุตสาหกรรมกลับเป็นการทำให้ทรัพยากรห้องถังถูกดูดเข้าสู่ศูนย์กลาง (เจมส์ กอร์ดี้ ปั้นทอง ,2523)

จากการที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมเข้าสู่ชุมชน ประกอบกับเกิดปัญหาในตัวชุมชนเองด้วย ทั้งในเรื่องของการขาดจิตสำนึกรักษาในชุมชน ทำให้ชุมชนบางแห่งได้หันกลับมาปรับบทบาทของตนเองคือชุมชนจากที่ได้เคยตามกระแสของระบบทุนนิยมของภาคอุตสาหกรรม มาเป็นการใช้ประโยชน์ วัฒนธรรม และระบบความสัมพันธ์เป็นค่าวัสดุในการปรับตัว เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการจัดตั้งองค์กรค่างภาษาในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนของตนเอง ซึ่งก็ทำให้หลายชุมชนประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาของชุมชน ทำให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการปัญหาต่างๆ ของชุมชนโดยคนในชุมชนเองได้

ในส่วนของศักยภาพของชุมชนนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการจัดการภายในชุมชนก่อน ซึ่งหมายถึง ภาวะที่ คน/กลุ่มคน องค์กร หรือชุมชนที่สามารถในการกระทำการสิ่งใดๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การที่จะมีศักยภาพได้นั้น บุคลากรหรือชุมชนนั้น จำเป็นที่จะต้องพยายามปัจจัยต่างๆ มาเป็นองค์ประกอบ โดยการที่จะก่อให้เกิดการมีศักยภาพของชุมชนได้นั้น ต้องมีการรวมตัวกันของประชาชนในชุมชนนั้นๆ ด้วย (สันพันธ์ เศษอธิก และคณะ, 2541)

ปัจจุบันนี้ในชุมชนชนบทได้มีการรวมตัวกันของประชาชนในหลายรูปแบบ รวมทั้งรัฐบาลเองก็ได้มีนโยบายในการพัฒนาชนบท โดยการจัดตั้งเป็นองค์กรค่างๆ ซึ่งมีทั้งที่เป็นองค์กรแบบทางการและเป็นแบบไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะให้ประชาชนได้มีการร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชน ทั้งในด้านการผลิต ด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (เอนก นาคะบุตร, 2533)

ทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นของชุมชนต่างๆ ย่อมแตกต่างกันตามภาวะการณ์ อาทิเช่น "ราย" ซึ่งเป็นทรัพยากรที่อยู่ภายในชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่มีการใช้เพื่อการพัฒนาในรูปแบบของธุรกิจมากขึ้น เนื่องจากรายเป็นส่วนประกอบของสิ่งปลูกสร้างที่นิยมกันอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นธุรกิจนี้จึงเป็นที่นิยมกันมาก โดยเฉพาะประเทศไทยในปัจจุบันก็มีการพัฒนาเป็นอย่างมาก มีการสร้างสิ่งก่อสร้างที่ต้องใช้รายเป็นส่วนประกอบไม่ว่าจะเป็นอาคาร งานก่อสร้างประเภทต่างๆ

ในระยะเวลาสิบปีที่ผ่านมาธุรกิจทำรายหรือธุรกิจคุณรายได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการขอสัมปทานในการคุณรายตามแหล่งที่มีรายคุณภาพดี เพราะรายที่มีคุณภาพดีจะขายได้ราคาที่สูงกว่ารายที่คุณภาพค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนนึ่งบริเวณแม่น้ำปิงซึ่งระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับลำพูนได้รับการยอมรับจากผู้รับเหมา ก่อสร้างว่า รายจากแม่น้ำปิงเป็นรายที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการนำไปก่อสร้างงานอาคาร ตลอดจนนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการตกแต่งบ้านหรือสวน เป็นต้น (วุฒิ อุตตโม, 2531) จึงมีการทำธุรกิจทำรายกันเป็นจำนวนมาก

ในการทำธุรกิจท่าทรายนั้น จำเป็นที่จะต้องทำในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำที่มีรายอุปจักรถี่ค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้นผลกระทบของการทำธุรกิจท่าทรายนั้นจึงไม่ได้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางน้ำเท่านั้น แต่ยังกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วย เช่น กรณีของชุมชนหมู่บ้านท่าโโปง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำปิง อยู่ในเขตอยุต่อระหว่างอำเภอสันทรายกับอำเภอแม่ริม ได้มีการทำธุรกิจท่าทรายขึ้นใกล้ๆ กับบริเวณหมู่บ้าน แม้ว่าบริเวณที่มีการทำธุรกิจท่าทราย จะอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอแม่ริม แต่การที่บริษัทท่าทรายจะทำการขนส่งรายอุดไปขายได้นั้น จำเป็นที่จะต้องใช้เส้นทางผ่านหมู่บ้านท่าโโปงในการออกสู่ถนนสายหลักในช่วงแรกนั้นชาวบ้านประสบภัยปัญหาการทรุดโกรนของถนนในหมู่บ้านอย่างรวดเร็วและการฟุ้งกระจายของฝุ่น อันเกิดจากการขนส่งทรายของท่าทราย ตลอดจนการขนส่งทรายโดยใช้รถบรรทุกขนาดใหญ่ ยังก่อให้เกิดความชำรุดจากเศษหินตกลงมาทับที่ดินที่มีการขนส่งทราย และยังทำความเสียหายให้กับสาธารณูปโภคของชุมชน เกิดความเดือดร้อนมาก ทำให้ชาวบ้านต้องพัฒนาศักยภาพของคนเองขึ้นเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติของชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบในการจัดการ ทั้งการประท้วง การต่อรอง การประนีประนอม เข้ามายังการปัญหาทรัพยากรที่เกิดขึ้น

จากสภาพของชุมชนบ้านท่าปือที่เกิดปัญหาภัยท่าทรายและชุมชนได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะอย่างไร ความเข้มแข็งของชุมชนดังกล่าวมีองค์ประกอบอะไรบ้าง และมีปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ทั้งนี้เพื่อจะนำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางให้ผู้ที่ทำงานทางด้านการพัฒนา ให้สามารถนำไปปฏิบัติได้และพัฒนาให้สมบูรณ์มากขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติของชุมชนบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติของ ชุมชนบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกในการทำการศึกษารั้งนี้ คือ บ้านท่าโป่ง ในหมู่ 7 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทรรยา จังหวัดเชียงใหม่ ในกรณีที่ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ดังกล่าว เนื่องมาจากเป็นชุมชนที่เคยมีปัญหากับการทำรายมาก่อน และคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

1.3.2 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

1) บริบทของชุมชน

- บริบททางกายภาพ ได้แก่ ที่ดัง การคมนาคม ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างทางประชากร
- ประวัติศาสตร์ของชุมชน ได้แก่ ความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์ที่มี การเปลี่ยนแปลงในชุมชน
- ค่านิยม ศาสนาและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน เช่น อาชีพ วิถีชีวิตที่มี การเปลี่ยนแปลง

2) ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- ปราการณ์ของปัญหา
- ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน
- การแก้ไขปัญหาของชุมชน
- องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

3) ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- บทบาทผู้นำในการจัดการกับปัญหาของชุมชน
- การสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชนและระหว่างชุมชน
- การรวมตัวของคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหา
- จิตสำนึกรักของชุมชน

1.4 นิยามศัพท์

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติของชุมชน โดยอาศัยองค์ประกอบด้านผู้นำชุมชนที่มีความรู้และความสามารถ การมีวัฒนธรรมชุมชน เป็นพื้นฐาน มีการเรียนรู้และรวมตัวกันในการหาสาเหตุและทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

การจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนได้มีการกระทำต่อทรัพยากรัฐธรรมชาติ ด้านการใช้ การดูแล จัดการและการอนุรักษ์รวมถึงการจัดรูปองค์กรของชุมชน หรือเป็นการกระทำต่อทรัพยากรัฐธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า ภายใต้บริบทของชุมชน

วิธีการแก้ปัญหา หมายถึง กลไกหรือวิธีการในการจัดหารือลดปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติในท้องถิน

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนในท้องถินได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรัฐธรรมชาติภายในชุมชน โดยเริ่มต้นแต่ขั้นตอนการเข้าร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน การตัดสินใจทางทางเลือก การวางแผนในการแก้ไขปัญหา ลงมือปฏิบัติกรรมร่วมกัน รวมถึงการรับผลประโยชน์และการประเมินผลจากกิจกรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน บทบาทผู้นำชุมชน และจิตสำนึกรักของชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ของคนในครัวเรือนเดียวกัน เป็นเครื่องยานั้นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างคนภายนอกชุมชน